

Styl późny w muzyce, literaturze i kulturze

Tom 4

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu Śląskiego
KATOWICE 2016

Styl późny w muzyce,
literaturze i kulturze

4

NR 3524

Styl późny w muzyce, literaturze i kulturze

Tom 4

pod redakcją
Eugeniusza Knapika
Agnieszki Woźniakowskiej
Wojciecha Stępnia
Jarosława Szurmana

Redaktor serii: Historia Literatur Obcych
Magdalena Wandzioch

Recenzenci
Paweł Frelik
Marta Szoka

Spis treści

Wstęp 7

JOANNA WOJNICKA

Wierni sobie, niewierni czasowi. Ostatnie (zapomniane) filmy mistrzów kina 9

JOANNA SCHILLER-RYDZEWSKA

„Nie ma mnie dla nikogo – no chyba, żeby ktoś zadzwonił!”. O stylu późnym w twórczości Augustyna Blocha 24

ALEKSANDRA GIEŁDOŃ-PASZEK

Dylematy estetyczne okresu późnego w twórczości Jarosława Iwaszkiewicza w kontekście Mieczysława Tomaszewskiego inwariantnego modelu życia twórcy 43

MAREK DOLEWKA

Cisza i milczenie w twórczości Tomasza Sikorskiego a problem stylu późnego 57

ANNA GRANAT-JANKI

Twórczość Marty Ptaszyńskiej a styl późny XX-wiecznej moderny 76

MARTA ZAJĄC

Postsekularyzm – styl późny? Johna D. Caputo teologia wydarzenia 92

PETER MARTYN

Liverpool wielkomiejski, Liverpool hiperboliczny. Zestawienie XX-wiecznej metropolii z jej nowomilenijnym „odrodzeniem miejskim” 103

EWA BORKOWSKA

Kult początku a fascynacje wieku dojrzałego w literaturze i muzyce 134

KATARZYNA SZYMAŃSKA-STUŁKA

Styl późny w kompozytorskiej odśłonie. O transformacji idiomu polskiego
w ostatnim okresie twórczości Andrzeja Panufnika 153

TERESA MALECKA

Wokół ostatnich dzieł Henryka Mikołaja Góreckiego. Styl późny a styl ostatni 172

AGNIESZKA WOŹNIAKOWSKA

Błazny i zagadnienie teodycei 187

Noty o autorach 197

Wstęp

Tom czwarty publikacji *Styl późny w muzyce, literaturze i kulturze* stanowi pokłosie konferencji, która odbyła się w listopadzie 2014 roku. Było to już trzecie spotkanie z cyklu „styl późny”, zorganizowane wspólnie przez Akademię Muzyczną w Katowicach i Uniwersytet Śląski. Niesłabnące zainteresowanie tematem „późności” w różnych dyscyplinach nauki i sztuki zaowocowało inspirującymi prezentacjami i debatami podczas samej konferencji oraz w kuluarach. Interdyscyplinarny charakter sympozjum pozwolił na zaprezentowanie szerokiego spektrum tematów, co znalazło odzwierciedlenie w dwóch publikacjach pokonferencyjnych.

Na niniejszy tom złożyły się artykuły dotyczące zagadnienia „późności” w XX wieku. Otwiera go artykuł Joanny Wojnickiej, poświęcony twórczości reżyserskiej Fritza Langa, Davida Leana i Akiry Kurosawy. Autorka poddaje analizie ostatnie dzieła tych twórców, wyjaśniając, dlaczego (i czy słusznie) zostały one zapomniane lub niepochlebnie przyjęte. Joanna Schiller-Rydzewska koncentruje się na określeniu cech stylu późnego Augustyna Blocha, ze szczególnym uwzględnieniem dwukierunkowości, swoistego rozdarcia postawy twórczej kompozytora w tym okresie. Twórczość Jarosława Iwaszkiewicza jest przedmiotem rozważań Aleksandry Gieldoń-Paszek. Autorka, na podstawie zaproponowanego przez Mieczysława Tomaszewskiego inwariantnego modelu twórcy, opisuje i wyjaśnia trudności w wyznaczeniu okresu późnego w twórczości pisarza. W artykule poświęconym twórczości Tomasza Sikorskiego Marek Dolewka podejmuje próbę opisanie elementów stylu późnego w twórczości kompozytora. Odnosząc się do teorii Josepha N. Strausa, a także do wyznaczników stylu późnego opisanych przez Ryszarda Goliánka, zwraca uwagę na fakt, że cechy te są obecne w niemal całej dojrzałej twórczości Sikorskiego. Anna Granat-Janki koncentruje się na twórczości polskiej kompozytorki i perkusistki Marty Ptaszyńskiej, wskazując

na liczne aspekty muzyki kompozytorki, które odzwierciedlają cechy fazy schyłkowej modernizmu. Marta Zajac przedstawia wybrane aspekty teologii wydarzenia Johna D. Caputo jako przykłady schyłkowości postsekularyzmu. Wieloaspektowe opracowanie Petera Martyna poświęcone jest transformacjom, jakim podlegał Liverpool na przestrzeni ostatnich dekad, w szczególności zmianom społecznym i ekonomicznym. Rozważania o fascynacji stylem późnym w literaturze, muzyce i sztuce prowadzi Ewa Borkowska. Autorka podkreśla trudność w zdefiniowaniu „stylu późnego”, który z jednej strony często jest związany z końcowym okresem działalności twórcy, a z drugiej jego zapowiedź można dostrzec już w początkowej fazie twórczości. Katarzyna Szymańska-Stułka śledzi transformacje stylu kompozytorskiego Andrzeja Panufnika, które doprowadziły do powstania „dojrzałego późnego idiomu polskiego”. Tom zamyka artykuł Agnieszki Woźniakowskiej, dotyczący pytania o cel i sens cierpienia – o teodyceę – w sztuce dramatycznej Philipa Barry’ego *Błazny*.

Problematyka obydwu tomów, trzeciego i czwartego, dowodzi, że zjawisko „późności” wciąż budzi wiele kontrowersji, nie poddaje się jednoznacznym klasyfikacjom i opisom. Jednocześnie otwiera ono wspólne pole do dyskusji przed przedstawicielami różnych dyscyplin naukowych, zajmujących się między innymi literaturą, filozofią, muzyką, filmem. Mamy nadzieję, że publikacje dostarczą interesującej lektury, a także dadzą asumpt do kolejnych, nowych polemik, analiz i opracowań na temat „stylu późnego”.

Redaktorzy

Noty o autorach

Joanna Wojnicka, dr hab., historyk filmu, pracownik naukowy Instytutu Sztuk Audiowizualnych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zajmuje się historią kina europejskiego, a także związkami kina z innymi sztukami, przede wszystkim literaturą i teatrem. Autorka książek: *Świat umierający. O późnej twórczości Luchino Viscontiego* (2001, nominacja do nagrody im. Bolesława Michałka za najlepszą książkę filmową roku), *Słownik wiedzy o filmie* (wraz z Olgą Katafiasz, 2005, 2009), monografii sowieckiego kina odwilżowego *Dzieci XX Zjazdu. Film w kulturze sowieckiej lat 1956–1968* (2012, nominacja PISF dla najlepszej filmowej książki roku), *Historia filmu. Od Edisona do Nolana* (wraz z Rafałem Syską, 2015). Redaktorka (wraz z Grażyną Stachówną) tomu *Autorzy kina europejskiego* (2003) oraz *Autorzy kina polskiego* (2004). Opublikowała ponad trzydzieści artykułów w czasopismach i książkach zbiorowych, w tym rozdziały poświęcone historii kina rosyjskiego i sowieckiego w trzech tomach *Historii kina* (*Kino nieme*, 2009; *Kino klasyczne*, 2011; *Kino nowofalowe*, 2015).

Joanna Schiller-Rydzewska, dr, absolwentka Wydziału Kompozycji i Teorii Muzyki Akademii Muzycznej im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku (dyplom z wyróżnieniem, 1997). Za pracę „Sonaty fortepianowe Pierre’a Bouleza” zdobyła III nagrodę na XI Konkursie Prac Magisterskich. Była stypendystka Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Miast Gdańska i Gdyni. Autorka książki pt. *Augustyn Bloch. Twórca, dzieło, osobowość artystyczna* (2016), która pierwotnie powstała jako praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. Marka Podhajskiego. Ponadto autorka publikacji naukowych oraz artykułów i recenzji w prasie lokalnej. Od 1997 roku związana z Uniwersytetem Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie. Pełni także funkcję redaktora punktownego międzynarodowego czasopisma naukowego „Ars Inter Culturas”, wydawanego przez Akademię Pomorską w Słupsku. Jej

zainteresowania badawcze koncentrują obecnie się na twórczości współczesnych kompozytorów gdańskiego środowiska muzycznego.

Aleksandra Giełdoń-Paszek, dr hab., historyk sztuki, doktor habilitowany nauk humanistycznych w zakresie nauk o sztuce. Pracuje w Zakładzie Teorii Sztuki i Fotografii Artystycznej na Wydziale Artystycznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz w Zakładzie Teorii i Historii Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach. Autorka publikacji książkowej o Jarosławie Iwaszkiewiczu *Obywatel Parnasu. Sztuki piękne w życiu i twórczości Jarosława Iwaszkiewicza* (2014), a także wielu publikacji z zakresu historii dydaktyki artystycznej (np. *Zarys teorii i praktyki dydaktycznej w zakresie malarstwa pejzażowego na akademiach sztuk pięknych w Europie i w Polsce. Od momentu powstania akademii do początków XX wieku*, 2007). Redaktor prac zbiorowych (*W kręgu sztuki*, 2010; *Narzędzie...*, 2010), licznych artykułów naukowych oraz recenzji i esejów krytycznych o sztuce dawnych i współczesnych artystów. Swą aktywność naukową koncentruje przede wszystkim na zjawiskach sztuki XIX wieku i współczesnej.

Marek Dolewka, mgr, absolwent Instytutu Muzykologii (2012) oraz Instytutu Religioznawstwa (2015) Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Studia pogłębiał na Uniwersytecie Paris-Sorbonne (Paris IV) i Uniwersytecie Wiedeńskim. Za pracę magisterską pt. *Przejawy zainteresowania muzyką i postacią Arvo Pärta w Polsce w latach 2005–2010*, napisaną pod kierunkiem prof. dr hab. Małgorzaty Woźnej-Stankiewicz, został wyróżniony The Ray and Ruth Robinson Musicology Award. Uczestnik licznych konferencji krajowych (m.in. Katowice, Kraków, Łódź, Poznań) i zagranicznych (m.in. Erywań, Helsinki, Londyn i Tbilisi, gdzie otrzymał nagrodę za najlepszy referat w kategorii doktorantów). Obecnie pracuje nad dysertacją poświęconą wymiarom ciszy w muzyce europejskiej od lat sześćdziesiątych XX wieku. Od 2014 roku pełni obowiązki redaktora naczelnego „Kwartalnika Młodych Muzykologów UJ”.

Anna Granat-Janki, prof. dr hab., absolwentka Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej we Wrocławiu. W 1985 roku, dzięki stypendium Rządu Francuskiego, przebywała w Paryżu, gdzie prowadziła badania nad twórczością Aleksandra Tansmana. W 1992 roku otrzymała tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie muzykologii w Instytucie Sztuki PAN w Warszawie, w 2006 – doktora habilitowanego sztuki muzycznej w Akademii Muzycznej w Krakowie, a w 2014 – tytuł profesora sztuk muzycznych. Od 1981 roku wykłada w Akademii Muzycznej we Wrocławiu. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół historii i teorii muzyki XX i XXI wieku, twórczości kompozytorów

polских, ze szczególnym uwzględnieniem dorobku Aleksandra Tansmana, Marty Ptaszyńskiej, kompozytorów wrocławskich, a także historii kultury muzycznej powojennego Wrocławia. W swoim dorobku ma dwie książki: *Forma w twórczości instrumentalnej Aleksandra Tansmana* i *Twórczość kompozytorów wrocławskich w latach 1945–2000*, liczne artykuły w języku polskim, angielskim, francuskim i rosyjskim oraz hasła w *Encyklopedii muzycznej PWM* i *Encyklopedii Wrocławia*. Jest członkiem stowarzyszeń: Les Amis d'Alexandre Tansman, Związku Kompozytorów Polskich, Stowarzyszenia Artystycznego im. Ryszarda Bukowskiego.

Marta Zając, dr hab., od 1991 roku zatrudniona w Instytucie Filologii Angielskiej (obecnie Instytucie Kultur i Literatur Anglojęzycznych) Uniwersytetu Śląskiego, gdzie w 2000 roku uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych, a w 2013 – doktora habilitowanego w dziedzinie literaturoznawstwa. Jej wczesne zainteresowania badawcze teorią znaku (w tym triadą Ch.S. Peirce'a), poszerzone o refleksję nad krytyką feministyczną i retoryką postmodernizmu, znalazły wyraz w krajowych i zagranicznych publikacjach, a w szczególności w monografii *The Feminine of Difference. Gilles Deleuze, Hélène Cixous and Contemporary Critique of the Marquis de Sade* (2002). Kolejna istotna pozycja to *Przestrzeń kobiety w chrześcijańskiej koncepcji Boga. Głosy teologów XX-wiecznych a (kon)teksty feminizmu* (2013), która obok takich publikacji, jak *Teologia czy teologia feministyczna? Mary Daly, „Beyond God the Father”* (2007), *Derridy krytyka metafizyki. Logos grecki, Logos chrześcijański* (2010), *Metafizyka biblijna jako „metafizyka imienia”*. Szkic (2010), *Czym (nie) jest teologia feministyczna?* (2013), stanowi polemikę z feministyczną krytyką chrześcijaństwa. Wykłada przedmioty dotyczące przede wszystkim obecności koncepcji teologicznych w kulturze, problematyki *gender* oraz zagadnień teoretycznoliterackich.

Peter Martyn, dr, urodzony w Coventry obywatel brytyjski. Zatrudniony od 1996 roku w warszawskim Instytucie Sztuki Polskiej Akademii Nauk, obecnie w Pracowni Sztuki XIX–XXI wieku. Historyk miast i architektury miejskiej, autor książki *Przedwojenny układ zabudowy Śródmieścia Warszawy w świetle rezultatów spisu nieruchomości i mieszkań z 1919 roku* (1999), redaktor publikacji pokonferencyjnej *The City and Art* (2007). Autor artykułów w czasopiśmie naukowych („Biuletyn Historii Sztuki”, „Umění”, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, „Konteksty”, „Arche” i in.) lub tomach zbiorowych. Tematem jego publikacji są m.in.: obecny stan wybranych miast w zestawieniu z minionym (Warszawa, Łódź, Wrocław, Lwów, Gdańsk, Londyn, Coventry), historia Wysp Brytyjskich, ekspozycje paryskie (zwłaszcza z 1925 i 1937 roku), odbudowa

miast Belgii i północnej Francji po zniszczeniach pierwszej wojny światowej, kwestia miejska krajów Afryki Północnej i Zachodniej oraz Azji Południowej. Przygotowuje pracę habilitacyjną poświęconą IX- i XX-wiecznej architekturze miejskiej terenów byłych Niderlandów Południowych.

Ewa Borkowska, prof. dr hab., profesor literatury i kultury angielskiej w Instytucie Kultur i Literatur Anglojęzycznych, na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego. Opublikowała ponad pięćdziesiąt artykułów na temat literatury angielskiej, niemieckiej, irlandzkiej, polskiej, estetyki z elementami muzyki, filozofii i sztuk wizualnych. Prowadziła przez wiele lat konwersatoria i wykłady, a także kursy doktoranckie na Uniwersytecie León w Hiszpanii. Współpracuje z Salem State University, MA, w USA. Autorka książek: *Philosophy and Rhetoric. A Phenomenological Study of G.M.Hopkins' Poetry, From Donne to Celan* (1990), *Logo(theo)logical Patterns in Poetry* (1995), *At the Threshold of Mystery. Poetic Encounters with Other(ness)* (2005), dotyczących m.in. poezji Donne'a, Hopkinsa, Heaney, Hughesa, Herberta, Zagajewskiego, a także Rilkego, Celana i estetyki Patera (przez pryzmat filologii Nietzschego, Heideggera, Merleau-Ponty'ego i in.). Współredaktorka publikacji z dziedziny literatury, muzyki, a także kultury europejskiej, ostatnio tomu *The Surplus of Culture. Sense, Common-Sense and Non-Sense* (2011) oraz *The Language of Sense* (2012). Współpracuje z Politechniką Śląską, współredagowała trzy pozycje książkowe w serii „Europejskie mosty” (2012–2015).

Katarzyna Szymańska-Stułka, dr hab., teoretyk muzyki, absolwentka Akademii Muzycznej im. Fryderyka Chopina w Warszawie, doktor habilitowany sztuk muzycznych w dyscyplinie kompozycja i teoria muzyki. Swoje zainteresowania badawcze skupia w obszarze teoretycznych zagadnień muzycznych, w powiązaniu z tłem filozoficznym i kulturowym, dotyczących dzieła muzycznego oraz twórczości kompozytorów polskich. Autorka książek *Harnasie Karola Szymanowskiego. Poziomy istnienia dzieła* (1997), *Idiom polski w twórczości Andrzeja Panufnika* (2006) oraz *Idea przestrzeni w muzyce* (2015), a także licznych artykułów problemowych. Ostatnio opublikowana książka *Idea przestrzeni w muzyce* oraz przygotowywana jej kontynuacja *Przestrzeń jako źródło strategii kompozytorskich* stanowią próbę teoretycznego spojrzenia na kwestię muzycznej przestrzeni w świetle przemian, jakim podlegało jej rozumienie przez wieki. W jaki sposób przestrzeń świata i człowieka ujawnia swe działanie w kompozycji muzycznej i jak dynamiczne pole artystycznych działań tworzy? – oto pytania, które wyznaczyły główne nurty tych rozważań.

Teresa Malecka, prof. dr hab., teoretyk muzyki, kierownik Centrum Dokumentacji Twórczości Kompozytorów Krakowskich Akademii Muzycznej w Krakowie, redaktor naczelny czasopisma naukowego „Teoria muzyki. Studia, interpretacje, dokumentacje”. Poprzednio wieloletni prorektor, dziekan, prodziekan, dyrektor Instytutu Kompozycji, Dyrygentury i Teorii Muzyki. W pracy naukowej skoncentrowana na polskiej muzyce współczesnej (K. Penderecki, H.M. Górecki, Z. Bujarski) oraz na muzyce rosyjskiej (M. Rimski-Korsakow, M. Musorgski), a wśród zagadnień teoretycznych na relacji *Wort-Ton*, oraz na związkach między sztukami – w perspektywie semiotycznej. Autorka książek: *Słowo, obraz i dźwięk w twórczości Modesta Musorgskiego* (1996) i *Zbigniew Bujarski. Twórczość i osobowość* (2006) oraz wielu artykułów naukowych publikowanych w kraju i za granicą. Bierze udział w międzynarodowych kongresach i sympozjach w Europie Zachodniej i Wschodniej, Stanach Zjednoczonych i ośrodkach akademickich w Polsce. Jest członkiem Związku Kompozytorów Polskich, Sociétée internationale d’histoire comparée du Théâtre, de l’opéra et du ballet, Stowarzyszenia Beethovenowskiego (w zarządzie), Rady Programowej Festiwalu Beethovenowskich, była członkiem Rady Programowej Festiwalu Muzyki Krzysztofa Pendereckiego oraz Festiwalu „Kraków 2000”. Wiceprzewodnicząca Rady Programowej Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego, od grudnia 2010 roku członkini Rady Narodowego Centrum Nauki, od 2012 roku – Rady Naukowej Muzeum Narodowego w Krakowie, a od 2014 – kapituły Nagrody im. Księdza Profesora Hieronima Feichta ZKP.

Agnieszka Woźniakowska, dr, absolwentka studiów doktoranckich Uniwersytetu Śląskiego, gdzie obroniła rozprawę „Inspiracje religijne w dwudziestowiecznym dramacie amerykańskim”, adiunkt w Instytucie Kultur i Literatur Anglojęzycznych, wykłada przedmioty związane z literaturą i historią Stanów Zjednoczonych. Jej zainteresowania obejmują przede wszystkim dramat amerykański oraz okres modernizmu w Stanach Zjednoczonych. Od 2011 roku współredaktor serii „Wielkie tematy literatury amerykańskiej”.

Redakcja:
Anna U. Piłśniak

Projekt okładki i stron tytułowych:
Marek J. Piwko {mjp}

Korekta:
Lidia Szumigała

Łamanie:
Alicja Załęcka

Na okładce: fragment obrazu Pabla Picassa *L'Aubade* (1967)
Copyright © by Cea / Foter

Copyright © 2016 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-8012-882-8

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-8012-883-5

(wersja elektroniczna)

Wydawca:
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 12,6. Ark. wyd. 13,5.
Papier offset. kl. III, 90 g. Cena 20 zł (+VAT).
Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Styl późny w muzyce, literaturze i kulturze

Dwa kolejne tomy, trzeci i czwarty, *Stylu późnego w muzyce, literaturze i kulturze* są zapisem wykładów wygłoszonych na konferencji zorganizowanej w 2014 roku przez Akademię Muzyczną w Katowicach oraz Uniwersytet Śląski. Było to już trzecie spotkanie z cyklu „styl późny”, które zgromadziło muzykologów, teoretyków muzyki, literaturoznawców, historyków sztuki, kulturoznawców i filozofów. Problematyka obydwu publikacji dowodzi, że zjawiska „późności” i „schyłkowości” wciąż budzą wiele kontrowersji, nie poddają się jednoznacznym klasyfikacjom i opisom.

W tomie czwartym znalazły się artykuły dotyczące zagadnień stylu późnego w kulturze XX wieku. Wśród poruszonych tematów, widzianych poprzez pryzmat stylu późnego i „późności”, znalazły się: dzieła filmowe Fritza Langa, Davida Leana i Akiry Kurosawy, twórczość kompozytorska Augustyna Blocha, dzieła Jarosława Iwaszkiewicza w kontekście inwariantnego modelu Mieczysława Tomaszewskiego, elementy stylu późnego w dojrzałej twórczości Tomasza Sikorskiego, schyłkowy modernizm w utworach Marty Ptaszyńskiej, teologia wydarzenia Johna D. Caputo jako przykład schyłkowości postsekularyzmu, wielowymiarowy proces zmian, zwłaszcza ekonomicznych i społecznych, w Liverpool, fascynacje stylem późnym w literaturze, muzyce i sztuce, transformacje stylu kompozytorskiego Andrzeja Panufnika, zagadnienie teodycei w *Błaznach* Philipa Barry’ego.

Więcej o książce

CENA 20 ZŁ | ISSN 0208-6336
(+ VAT) | ISBN 978-83-8012-883-5